

ENAXON SIDDIQOVA SHE'RIYATIDA PRETSEDENT
BIRLIKLARNING POETIK-KONNOTATIV VAZIFALARI

D.Xaydarov-FarDU mustaqil tadqiqodchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21266388>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Enaxon Siddiqova she'riyatida qo'llangan pretsedent birliklarning poetik-konnotativ xususiyatlari tahlil qilinadi. Shoiraning ijodida tarixiy, diniy-irfoniy va madaniy pretsedent nomlarning poetik matnda estetik vazifa bajarishi, milliy-madaniy xotirani faollashtirishi hamda muallif individual uslubini namoyon etishdagi o'rni ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: pretsedent birlik, pretsedent nom, poetonim, poetik konnotatsiya, lingvopoetika, tarixiy pretsedent, diniy-irfoniy pretsedent, individual uslub, badiiy matn, milliy-madaniy xotira.

ПОЭТИКО-КОННОТАТИВНЫЕ ФУНКЦИИ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ
ЕДИНИЦ В ПОЭЗИИ ЭНАХОН СИДДИКОВОЙ

Аннотация. В статье анализируются поэтико-коннотативные особенности прецедентных единиц в поэзии Энахон Сиддиковой. Рассматривается роль исторических, религиозно-суфийских и культурных прецедентных имен в формировании художественно-эстетического содержания текста, актуализации национально-культурной памяти и раскрытии индивидуального стиля поэта.

Ключевые слова: прецедентная единица, прецедентное имя, поэтоним, поэтическая коннотация, лингвопоэтика, исторический прецедент, религиозно-суфийский прецедент, индивидуальный стиль, художественный текст, национально-культурная память.

POETIC AND CONNOTATIVE FUNCTIONS OF PRECEDENT
UNITS IN THE POETRY OF ENAKHON SIDDIQOVA

Abstract. This article examines the poetic and connotative functions of precedent units in the poetry of Enakhon Siddiqova. It analyzes the role of historical,

religious-Sufi, and cultural precedent names in shaping the artistic and aesthetic meaning of the poetic text, activating national cultural memory, and revealing the poet's individual style.

Keywords: *precedent unit, precedent name, poetonym, poetic connotation, linguopoetics, historical precedent, religious-Sufi precedent, individual style, literary text, national cultural memory.*

Badiiy matn lingvopoetikasida pretsedent birliklar muallifning individual uslubini namoyon etuvchi hamda matnning badiiy-estetik ta'sirchanligini kuchaytiruvchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Bunday birliklar tarixiy, diniy, adabiy va folklor manbalariga mansub nomlarning badiiy kontekstda yangi semantik va konnotativ mazmun kasb etishi bilan xarakterlanadi. Natijada ular kitobxon ongida muayyan tarixiy, madaniy va ma'naviy bilimlarni faollashtirib, she'riy matnning mazmun qatlamlarini kengaytiradi. Ayniqsa, pretsedent nomlarning poetonim sifatida qo'llanishi badiiy obrazning estetik qimmatini oshirish bilan birga, milliy-madaniy xotirani jonlantirish va muallif g'oyaviy niyatini ta'sirchan ifodalashga xizmat qiladi.

Enaxon Siddiqova she'riyati pretsedent birliklarning rang-barangligi va ularning lingvopoetik imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanilganligi bilan ajralib turadi. Shoir tarixiy shaxslar, diniy-irfoniy timsollar hamda milliy-ma'naviy qadriyatlarni ifodalovchi nomlarni yangi poetik kontekstga olib kirish orqali ularning an'anaviy mazmunini badiiy-estetik jihatdan boyitadi. Mazkur maqolada Enaxon Siddiqova she'riyatida qo'llangan tarixiy va diniy-irfoniy pretsedent birliklarning lingvopoetik xususiyatlari, ularning poetik konnotatsiyani shakllantirishdagi o'rni hamda muallif individual uslubini yaratishdagi vazifalari tahlil qilinadi.

Pretsedent birliklar va poetonimlar badiiy matnda o'zaro uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ayniqsa, pretsedent nomlar poetik kontekstda estetik vazifa bajarishi natijasida poetonim sifatida faoliyat ko'rsatadi. Shu bois Enaxon Siddiqova she'riyatida qo'llangan tarixiy, diniy, adabiy va folkloriy nomlarni ham pretsedent

birlik, ham poetonim sifatida baholash mumkin. Bunday birliklar shoironing individual uslubini namoyon etish, milliy-madaniy xotirani jonlantirish hamda poetik konnotatsiyani shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Enaxon Siddiqova she'riyatida pretsedent birliklar va poetonimlar badiiy-estetik mazmunni shakllantiruvchi muhim lingvopoetik vositalardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Shoira tarixiy, diniy, adabiy va xalq og'zaki ijodi manbalariga mansub nomlardan o'rinli foydalanib, ularning an'anaviy semantik mazmunini yangi poetik kontekstda qayta talqin qiladi. Bunday birliklar nafaqat muayyan shaxs yoki voqelikni nomlash vazifasini bajaradi, balki kitobxon ongida keng assotsiativ maydonni yuzaga keltirib, matnning badiiy-estetik ta'sirchanligini kuchaytiradi. Shoira qo'llagan pretsedent birliklar va poetonimlar mazmun-mohiyatiga ko'ra tarixiy, diniy-irfoniy, folklor hamda transformatsiyalangan birliklarga ajraladi:

Tarixiy pretsedent birliklar – xalqning tarixiy xotirasida mustahkam o'rin egallagan tarixiy shaxslar, voqealar, davrlar yoki ular bilan bog'liq nomlarning badiiy matnda estetik va assotsiativ vazifa bajaruvchi ko'rinishidir. Bunday birliklar matnda qo'llanganda kitobxon ongida muayyan tarixiy davr, milliy qadriyatlar hamda tarixiy shaxsning faoliyati bilan bog'liq bilim va tasavvurlarni faollashtirib, muallifning g'oyaviy-badiiy niyatini yanada ta'sirchan ifodalashga xizmat qiladi.

Shoira tarixiy shaxslar yoki voqealarni tilga olganda, ularni milliy g'urur va davomiylik timsoli sifatida namoyon etadi. Masalan, uning "Vatan" mavzusidagi turkum she'rlarida Amir Temur yoki Bobur kabi siymolar o'tmishning bir parchasi emas, balki bugungi kunning ma'naviy suyanchi sifatida talqin qilinadi.

Sohibqiron qadamidan uyg'ongan tuproq,

Har giyohing qonimizga tomir otgandir.

Bobur mirzo ko'z yoshidan namlangan yaproq,

Sening buyuk qalbing ichra mudom uyg'ondir. ("O'zbekiston")

Mazkur she'riy parchada *Sohibqiron* va *Bobur Mirzo* nomlari tarixiy pretsedent birliklar sifatida qo'llanilgan. Ushbu nomlar o'zbek xalqining tarixiy xotirasida buyuk davlat arbobi, sarkarda va ma'rifatparvar hukmdor timsoli sifatida

mustahkam o'rin egallaganligi sababli, she'riy matnda keng assotsiativ maydonni yuzaga keltiradi. Shoiri Sohibqiron obrazini *qadamidan uyg'ongan tuproq* metaforasi orqali tasvirlab, uning faoliyatini Vatan ravnaqi, milliy uyg'onish va davlatchilik g'oyasi bilan bog'laydi. *Har giyohing qonimizga tomir otgandir* misrasida esa ajdodlarning jasorati va fidoyiligi bugungi avlodning ma'naviy ildiziga aylangani obrazli ifodalanadi. Shuningdek, *Bobur Mirzo* nomi ham tarixiy pretsedent birlik sifatida Vatanga muhabbat, hijron va sadoqat timsoli vazifasini bajaradi. *Bobur Mirzo ko'z yoshidan namlangan yaproq* poetik ifodasida Boburning vatandan yiroqda kechirgan armonli hayoti ramziy tarzda yodga olinib, uning sog'inchi butun Vatan timsoliga ko'chirilgan. *Sohibqiron* va *Bobur Mirzo* nomlari nafaqat tarixiy shaxslarni eslatadi, balki milliy g'urur, tarixiy davomiylik va Vatanga sadoqat kabi g'oyalarni ifodalovchi tarixiy pretsedent birliklar sifatida poetik konnotatsiyani yuzaga keltirib, she'rning badiiy-estetik ta'sirchanligini kuchaytirishga xizmat qilgan.

Mutasavvuf (Diniy-irfoniy) pretsedent birliklar – islom dini, tasavvuf ta'limoti hamda diniy-ma'rifiy meros bilan bog'liq tarixiy shaxslar, avliyolar, payg'ambarlar, muqaddas tushunchalar va ular bilan aloqador nomlarning badiiy matnda poetik vazifa bajaruvchi ko'rinishlari tushuniladi. Bunday birliklar kitobxon ongida diniy-ma'naviy bilimlar, tasavvufiy qarashlar hamda axloqiy qadriyatlar bilan bog'liq assotsiatsiyalarni uyg'otadi. Natijada ular she'riy matnda ilohiy ishq, ruhiy poklanish, komillikka intilish, sabr, tavakkul va Haq yo'lidagi fidoyilik kabi g'oyalarni ifodalovchi muhim lingvopoetik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Masalan:

*“Yo Mansurman, doringga keldim,
Ishq shahrida boringga keldim”. (“Men o'sha”)*

Mazkur she'riy parchada **Mansur** va **dor** birliklari mutasavvufiy pretsedent birliklar sifatida qo'llanilgan. **Mansur** nomi tasavvuf tarixida Haq ishqini yo'lida jonini fido qilgan Mansur Halloj siymosi bilan bog'liq bo'lib, kitobxon ongida ilohiy ishq, e'tiqodga sadoqat va haqiqat yo'lida fidoyilik haqidagi tasavvurlarni uyg'otadi.

Shoira lirik qahramonni Mansur obrazi bilan qiyoslash orqali uning ruhiy iztiroblari, Haqqa intilishi va o'z e'tiqodidan chekinmaslik g'oyasini obrazli ifodalaydi. Misradagi **dor** obrazi esa tasavvufda jismoniy azobni emas, balki nafsni yengish, o'zlikdan kechish va ilohiy haqiqat sari komillik bosqichini anglatuvchi ramziy ma'noda qo'llangan. Shuningdek, **Ishq shahri** birikmasi ham tasavvufiy mazmun kasb etib, ilohiy muhabbat va ma'naviy kamolot makonini ifodalaydi. Mazkur obrazlar o'zaro uyg'unlashib, she'rda mutasavvufiy pretsedent birliklarning poetik konnotatsiyasini yuzaga keltirgan hamda lirik qahramonning ruhiy kechinmalarini chuqurroq ochishga xizmat qilgan.

*Mansur bo'lib dor ostiga kelsam ne ajab,
Ishq shahrida g'arib bo'lib yursam ne ajab.
Yassaviyning xilvatidan nur izlab yana,
O'zligimni xudo deya bilsam ne ajab.*

Mazkur she'riy parchada **Yassaviy** va **xilvat** diniy-irfoniy pretsedent birliklar sifatida alohida lingvopoetik ahamiyat kasb etgan. **Yassaviy** nomi kitobxon ongida tasavvuf ta'limoti, ruhiy poklanish, riyozat va komillikka intilish bilan bog'liq tasavvurlarni uyg'otadi. Shoira **Yassaviyning xilvati** obraziga murojaat qilish orqali lirik qahramonning ilohiy nur izlash, o'zligini anglash va ma'naviy kamolot sari intilish jarayonini ifodalaydi. Bu o'rinda **xilvat** tashqi yolg'izlik emas, balki insonning o'z qalbi bilan yuzma-yuz qolishi, nafsni poklash va Haqqa yaqinlashish ramzi sifatida talqin etilgan. **Yassaviy** va **xilvat** pretsedent birliklari tasavvufiy-falsafiy mazmunni chuqurlashtirib, lirik qahramonning ichki kechinmalarini ta'sirchan ifodalash hamda she'rning poetik konnotatsiyasini kuchaytirishga xizmat qilgan.

Ko'rinadiki, Enaxon Siddiqova she'riyatida pretsedent birliklardan foydalanish muallifning individual poetik uslubini namoyon etuvchi muhim lingvopoetik vositalardan biridir. Shoira tarixiy, diniy-irfoniy, folklor hamda transformatsiyalangan pretsedent birliklarni badiiy maqsadga muvofiq qo'llash

orqali milliy-madaniy xotirani faollashtiradi, poetik konnotatsiyani kuchaytiradi hamda she'rlarning g'oyaviy-badiiy mazmunini yanada chuqurlashtiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Enaxon Siddiqova she'riyatida pretsedent birliklar shunchaki nominativ vosita emas, balki muhim lingvopoetik funksiyani bajaruvchi badiiy birlik sifatida namoyon bo'ladi. Shoir tarixiy va diniy-irfoniy nomlarni poetik kontekstda qayta talqin etish orqali ularning semantik imkoniyatlarini kengaytiradi hamda yangi konnotativ mazmun hosil qiladi. Xususan, Amir Temur, Bobur Mirzo, Mansur Halloj, Ahmad Yassaviy kabi tarixiy va tasavvufiy siymolar bilan bog'liq pretsedent birliklar milliy g'urur, Vatanga sadoqat, ilohiy ishq, ruhiy poklanish va komillik g'oyalarini ifodalovchi poetik ramzlar darajasiga ko'tariladi.

Shuningdek, pretsedent birliklarning poetonim sifatida qo'llanishi kitobxonning madaniy xotirasini faollashtirib, badiiy matnning assotsiativ maydonini kengaytiradi, uning emotsional-ekspressiv ta'sirini kuchaytiradi. Shu jihatdan Enaxon Siddiqova she'riyatida pretsedent birliklar individual poetik uslubni shakllantiruvchi, poetik konnotatsiyani yuzaga keltiruvchi hamda badiiy-estetik mazmunni chuqurlashtiruvchi muhim lingvopoetik vositalardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Жуманазарова Г.У. “Ширин билан Шакар” достонининг луғавий ва лингвопоэтик хусусиятлари: Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Тошкент: 2008. – Б.26;
2. Йўлдошев М. Бадий матн лингвопоэтикаси. – Тошкент: Фан, 2008. – Б. 24.
3. Йўлдошев М. Бадий матннинг лингвопоэтик тадқиқи: Филол. фан. д-ри ... дисс. автореф. – Тошкент, 2009. – Б.40;
4. Каримов С. Ўзбек тилининг бадий услуби: Филол. фан.д-ри ... дис. автореф. – Тошкент, 1993. – Б.140; va boshqalar.

5. Муқимова З. Ўткир Ҳошимов асарлари тилининг лингвопоэтик ва лингвомаданий хусусиятлари: Филол. фан. бўйича фалс. д-ри (PhD) ... дисс. автореф. – Тошкент, 2020. – Б.51; va boshqalar.

6. Умирова С. Ўзбек шеърлятида лингвистик воситалар ва поэтик индивидуаллик (Усмон Азим шеърляти мисолида): Филол. фан. бўйича фалс. д-ри. (PhD) ... дисс. – Самарқанд, 2019. – Б. 49.